

УДК 373.5.016:811.161.2]:37.015.3

DOI <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.39>

Рудюк Т. В.

## ПРОБЛЕМА БУЛІНГУ ТА ВИВЧЕННЯ РОДИННИХ ЛЕКСЕМ (КОМУНІКАТИВНО-ДІЯЛЬНІСНИЙ ПІДХІД)

Стаття присвячена актуальним питанням психологічного та фізичного цькування в аспекті запропонованої розвідки й функціонування сучасних українських шкіл. Розглянуто специфіку спілкування старшокласників; форми знущання над однолітками та найпоширеніші ознаки булінгу. Акцентовано увагу на необхідності розвитку передумов для свідомого індивідуального зростання (комунікативно-діяльнісний підхід), сприяння ролі батьківства в контексті засвоєння й підтримки культури міжособистісних взаємин. Спроектовано ефективність указаних рекомендацій під час формування родинної лексичної компетенції, виховання свідомого ставлення до процесів інтеракції; власних дослідницьких зусиль у сфері встановлення та розвитку поваги до інших, тактики підтримки ближнього.

Серед умов, які забезпечували результативність навчального процесу в контексті опанування вказаних понять (комунікативно-діяльнісний аспект), визначено необхідність різноаспектних спостережень; систематичної індивідуальної роботи над собою; розвитку толерантності, вміння помічати хороше в собі та людях, навколишньому світі. Крім того, запропоновано систему протидії вказаній проблемі, як-от: стратегії поведінки у випадку вербальних образ; види робіт, взаємопов'язані з лінгвістичним матеріалом і власними креативними міркуваннями, способи формування позитивного настрою тощо. Звернено увагу на осмислення досліджуваних одиниць у річищі актуальних рекомендацій (комунікативно-діяльнісний підхід) та можливих ракурсів новітнього прочитання навчального матеріалу.

Зроблено висновки про перспективність подальших спостережень у заданому спрямуванні, можливості інтенсифікації процесів засвоєння академічної інформації, зокрема: свідомого оперування відповідними дефініціями, установлення причинно-наслідкових зв'язків, обговорення висновків, вражень, тощо.

**Ключові слова:** булінг, родинна лексика, комунікативно-діяльнісний підхід, родинна лексична компетенція, мобінг.

На жаль, сучасне суспільство переповнено жорстокістю, а стосунки особистості зі світом надзвичайно складні й опосередковані кількома чинниками, як-от: психікою людини та мовою. Більше того, спрощуючи, можна сказати, що ми – частинка світу, яка відображає його, ми його дух і без нас він був би іншим, позаяк мова – це система координат і орієнтирів, у формах якої відображено реальний, образний та ідеальний духовний світ [2, с. 23].

Актуальність нашої розвідки полягає в тому, щоб розглянути та реалізувати деякі тенденції практики формування родинної лексичної компетенції у площині проблем булінгу (комунікативно-діяльнісний аспект) та ракурсів функціонування сучасних українських шкіл.

**Мета статті** – дослідити місце та значення процесу вивчення вказаних одиниць у аспекті визначеного питання як однієї з граней нинішньої освіти і виховання підростаючого покоління (комунікативно-діяльнісний підхід).

Поза сумнівом, спілкування старшокласників із однолітками має свої тенденції, наприклад:

1) розширення сфери взаємодії, яку виявлено в збільшенні часу на контакти (три-чотири години в будень і сім-дев'ять у вихідні); соціального простору (із учнями інших шкіл, училищ, студентами вищих навчальних закладів); географії; очікуванні та готовності до комунікативних зв'язків;

2) індивідуалізація (вибірковість) – висока селекція друзі та відповідних вимог до спілкування у парі (за її наявності) тощо.

Тобто перераховані складові частини пов'язані з необхідністю переживати нові враження, здобувати досвід, відчувати себе в модерній ролі, самовиражатися та отримувати розуміння з боку інших. Мотивами неформального спілкування є пошук найсприятливіших психологічних умов для комунікативної взаємодії, очікування співчуття і співпереживання, потреб у щирості та єдності поглядів [1, с. 249]. Варто зауважити, що подібна комунікація часто буває егоцентричною через домінування самовираження й бажання розкриття власних переживань, байдужості до інтересів, почуттів інших. Такі чинники зумовлюють напруженість у стосунках і незадоволеність ними.

Емоційну прив'язаність у міжособистісних взаєминах реалізовано в дружбі як шкалі саморозкриття особистості, процесах розуміння іншої людини. Тут важливі злагода, допомога, вірність і психологічна близькість. Особливо цінними така виявляється з дорослими, проте у товаришуванні з ровесниками – домінуючою.

Зокрема, дослідження І. Кона та В. Лосенкова засвідчили: 75-81 % старшокласників прагнуть дружити з однолітками, 1-19 % – зі старшими за себе і тільки 10-4 % – з молодшими [1; с. 249]. Для підростаючого покоління надзвичайно важливо, щоб інші сприймали їх такими, якими вони є.

Проте особистісний розвиток дитини досить тісно залежить від стосунків із батьками. Для прикладу, 85 % визнають актуальною потребу в спілкуванні з дорослими, 66 % найбажанішими партнерами у комунікації вважають тата/ маму [1, с. 250]. Досить цікаво, що темами для взаємодії можуть бути навчання, вибір майбутньої професії, міжособистісні стосунки, захоплення, норми моралі, минуле, теперішнє і майбутнє,

атмосфера у сім'ї та ін. Школярі надають перевагу дорослим через їхній соціальний досвід, якого поки що не мають ровесники, проте основною умовою для спілкування є довіра. Утім, старшокласники залишаються щирішими саме з однолітками через переконання, що ті здатні розуміти їхній світ набагато краще. Подібні факти потверджуємо статистикою: 88 % довіряють одноліткам; 29 % – батькам (переважно матерями); 4 % – визнають нерегламентоване спілкування з учителями. Відсутність довіри у вирішенні проблем породжує відчуття тривоги, яку діти відчувають із дорослими, від яких залежать.

Нестерпними є прямі спонування та втручання старших, оскільки ще не повнолітні, але вже не діти школярі потребують тактовної допомоги, після отримання якої здатні демонструвати довіру. Психологи певні: конфлікти з рідними та вчителями – це результат помилок у спілкуванні обох сторін, які свідчать про необхідність коригування позиції дорослих [1, с. 250].

Ще одним незаперечним фактором формування особистості є контакти з ровесниками у школі та поза її межами. Проте дане питання викликає значний резонанс із боку науковців, через те, що необхідно говорити про педагогіку співробітництва, яка здатна впливати на результати процесу засвоєння знань. Важливими визнано операційно-дієвий компонент, як-от: вдалий добір прийомів, методів, організаційних форм навчання, оптимальне поєднання фронтальної, групової та індивідуальної роботи, вироблення відповідних умінь і навичок, які зобов'язують зміщувати акценти зі знаннєвого на дієвий, оскільки процес пізнання потребує накопичення нової інформації, а хід навчання – формування вмій і навичок [3, с. 80].

У зв'язку з висловленими зауваженнями вважаємо, що проблема булінгу в сучасній школі є однією з найбільш актуальних і потребує ретельної уваги з боку науковців, практиків, батьків, учнів. Термін походить від англійського Bully, що означає хуліган, забіяка, насильник і передбачає психологічний терор, цькування однієї людини іншою. Модифікації: мобінг або кібербулінг. Першим можуть виступати плітки, непристойні жарти, обзивання, тобто менш радикальні дії. Другий передбачає цькування через Інтернет, соціальні мережі, SMS, електронну пошту.

Подібні знущання мають різноманітні форми:

1) вербальну (словесне залякування з використанням образливих слів, кривдження, погроз, непристойних коментарів щодо зовнішності, релігії, особливостей стилю одягу, етнічної приналежності, інвалідності та ін.);

2) фізичну (агресивна поведінка, яка полягає в багаторазових ударах, стусанах, підніжках тощо);

3) соціальну (тактика ізоляції щодо когось або недопускання до участі в роботі групи, як-от: гри, занятті спортом, трапезі та ін.);

4) кіберзалякування, кібербулінг (звинувачення з використанням образливих слів, обману, чуток за допомогою мережі Інтернет тощо).

Назвемо деякі ознаки подібного терору, які диференційовано відповідно до вказаних форм:

1) замкненість у собі, вередливість, проблеми з апетитом. Школярі можуть цікавитися щодо того, чи правду про них говорять інші та чи насправді вони такі погані;

2) потребує спостережень за такими проявами, як синці, наявність порваного одягу, порізів, подряпин, скарг на частий біль у животі чи головний біль;

3) впливає на настрій дитини, як-от: бажання долучатися до товариства однолітків чи прагнення усамітнюватися. Душевний біль у такому випадку буває не менш пекучим, ніж фізичний і тривати набагато довше;

4) репрезентує збільшення традиційного часового відрізка спілкування в мережах, проблеми зі сном, бажання залишатися вдома, не ходити до школи, відмову від улюблених занять.

Для протидії вербальному булінгу психологи радять розвивати самооцінку та почуття власної гідності дитини. Незважаючи на батьківську адресність рекомендацій, радимо застосовувати подібну практику під час вивчення родинних лексем у школі. Для прикладу:

1. «Близькі батьки» або прояв відчутної любові. Як-от, добрі слова, обійми, поцілунки, ласка. На жаль, із віком кількість тілесних контактів із дитиною зменшується, проте варто намагатися зберігати такі, зокрема: поцілунок у щоку, голову, тримання за руку під час ходьби чи перегляду кінофільмів тощо. Досить цікаво, що психологи констатують прямий зв'язок між наявністю тактильних контактів із батьками та початком раннього статевого життя нащадків.

*Вправа 1.* Узгодьте відповідну родинну номінацію з бажаними дотиковими проявами, наприклад: обіймами, поцілунками, триманням за руку, тощо. Поміркуйте, чи важливо виявляти тактильну ласку до членів своєї родини? Відповідь аргументуйте.

2. Чуйність. Тато/мама вмюють дбати про потреби дитини в міру їхнього виникнення. Особливої ваги варто надавати емоційним вимогам, зокрема: уникненню ненавмисних зауважень, не хтувати дитиною за умови надмірної зайнятості та ін. У ситуації, коли школяр хоче чимось поділитися з батьками, нічого важливішого в даний момент часу просто не може бути.

*Вправа 2.* Спробуйте виявити більше терпіння до членів Вашої сім'ї. Наприклад, апробуйте уважне слухання ближнього як найважливіше завдання дня. Поділіться враженнями від виконання відповідної практики та особливостями подальших взаємин із рідними.

3. Упевненість у собі. Безумовно, для кожної дитини її/ його тато/ мама – найкращі; своєрідні кумири, які мають бути справжнім прикладом для наслідування. Такі зразки поведінки можна та потрібно демон-

струвати, а точніше: упевненість і врівноваженість, незалежно від складності завдання; приклади спілкування з іншими людьми в присутності дітей; уміння створювати настрій та не псувати його іншим; вчитися помічати дрібниці та радіти їм, тощо. Проте важливо не забувати про межу між впевненістю та самовпевненістю в повсякденних зразках такої поведінки.

**Вправа 3.** Поміркуйте, чи володіють Ваші близькі та особисто Ви такими характеристиками, які викликають приємні емоції або гордість? Спробуйте висловити захоплення рідними відповідно до аналізованих лексем.

4. «Дзеркало», або позитивне відображення дитини. Усе, у що вірить дитина, походить від батьків. Від найрідніших, їхніх почуттів і реакцій вона багато чого дізнається про себе та вчиться бачити своє «Я». Надзвичайно важливо проговорювати з нащадками те, що вони зробили добре, а що – погано, які їхні вчинки стали причинами щастя або смутку рідних. Більше того, необхідно не забувати хвалити найближчих (особливо в присутності інших), розказувати, коли поведінка була надто емоційною; виходити першими на контакт, за умови, коли дитина стала надто тихою або припинила ділитися пережитим.

**Вправа 4.** Заповніть запропоновану таблицю (див. табл. 1) та поділіться висновками щодо виконаної роботи:

Таблиця 1

## Спостереження над життєвою філософією членів сім'ї

№ з/п	Родинна лексична номінація	Позитивні вчинки за оцінкою особи	Негативні	Чи згодні Ви зі вказаним твердженнями ?	Висновки, враження, побажання
1.	Мама	Доброчесть ставлення до інших.	Дружба в корисливих намірах є ознакою лицемірства.	Так.	...
2.	Тато	Дотримання власного слова, пунктуальність.	Нездатність відповідати за вказані слова та вчинки.	Так.	...
3.	Брат	Гарне ставлення до дітей, здатність турбуватися про підростаюче покоління.	Відсутність бажання мати та піклуватися про нащадків.	Так.	...
4.	Сестра	...	...	...	...
5.	Бабуся	...	...	...	...
6.	Дідусь	...	...	...	...
7.	...	...	...	...	...

5. Пріоритет дитини. Переконані, що в контексті вивчення досліджуваних одиниць надзвичайно важливо говорити про те, наскільки сильною є батьківська любов до свого чада, віра в нього та готовність допомагати. Спільних міркувань потребує тематика способів пом'якшення міжособистісних взаємин, наприклад спільні обіди, вихідний день та ін.

**Вправа 5.** Запропонуйте варіанти виявлення любові до близьких відповідно до відомих родинних номінацій. Поміркуйте, які критерії здатні визначати поняття людського чи сімейного щастя згідно означених одиниць (див. табл. 2). Відповідь аргументуйте.

Таблиця 2

## Шляхи реалізації особистості у сім'ї

№ з/п	Родинна лексична номінація	Траскторії руху до еталону	Висновки, зауваження, власні міркування
1.	Мама	Турбота про дитину/ членів родини ...	Щастя материнства ...
2.	Тато	Забезпечення матеріальними благами/ захист ...	...
3.	Брат	...	...
4.	Сестра	...	...
5.	Бабуся	...	...
6.	Дідусь	...	...
7.	...	...	...

Назвемо деякі реакції стратегій поведінки школярів на вербальні образи, приміром:

- сумніву щодо кривдної ситуації: «Чому ти кажеш, що я нерозумний... і цим ображаєш мене?»;
- послання, або формулювання власної переконливої позиції: «Я хочу, щоб ти залишив/ -а мене у спокої/ перестав/ - а дражнити»;
- компліменту: «Щиро тобі дякую!», «Як добре, що ти це помітив/ - а!»;
- згоди: «Ти маєш рацію», «Це правда» тощо;
- байдужості: «Ну і що?», «І що далі?»;

- хороших манер: «Я ціную твою думку», «Дякую»;
- сарказму: «О, це просто чудово!», «Не сміши мене!»;
- здивування: «Справді?», «А я й не знав (-а)»;
- невдоволення: «Мені не подобається, що ти висміюєш мене перед іншими. Це зовсім не смішно», «Якщо ти хочеш, щоб ми залишилися друзями, припини мене дражнити»;
- тактики ігнорування: уявити насмішника невидимим, дивитися на щось інше (можна засміятися), прикинутися незацікавленим/-ю до певної теми.

Проте важливо розрізнити дружні жарти та насмішки, оскільки переважна більшість дітей не любить тих, хто постійно плаче й погрожує все розповісти дорослим. У будь-якому випадку не варто гарячкувати та приймати поспішні рішення, висловлювати образи. Не завадить подумати про те, чи згодна дитина піти на конфронтацію, чи потребує допомоги інших. Неабияке значення має впевнений візуальний контакт, належна постава та збереження спокою в тандемі зі сказаним, як-от: «Угамуйся!», «Дякую, але це мені вже казали», «Це була проблема усього мого життя» тощо.

Не потрібно ображати кривдника та дражнити його, краще залишити такого без уваги та піти у своїх справах.

У разі фізичного булінгу необхідно звертатися до правоохоронних органів, позаяк існують відповідні закони про боротьбу із залякуванням і домаганнями, оперативні коригувальні дії. Проте страждання від соціальних цькувань можна знизити шляхом бачення позитивних моментів у будь-яких ситуаціях, наприклад, побудові взаємин поза школою, а саме: родині, музиці, мистецтві, спорті, читанні, тощо.

Кібербулінг передбачає розумний та обмежений час користування Інтернетом, повідомлення про погрози задля інформування щодо цього інтернет-провайдера, школи, відповідних правоохоронних органів.

**Висновки.** Таким чином, вивчення досліджуваних одиниць у контексті проблем булінгу (комунікативно-діяльнісний підхід) сприяє формуванню згаданої лексичної компетенції в умовах усвідомлення відповідального ставлення до значення й впливу позначуваних номінацій на осіб та життєвий сценарій підростаючого покоління.

#### **Використана література:**

1. Зимняя И. А. Педагогическая психология : учебник для вузов. Изд. второе, доп., испр., и перераб. Москва : Логос, 2002. 384 с.
2. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі : навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр». Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 607 с.
3. Фіцула М. М. Педагогіка : навчальний посібник для студентів вищих педагогічних закладів освіти. Київ : Видавничий центр «Академія», 2001. 528 с.

#### **References:**

1. Zymniaia Y. A. (2002) Pedagogicheskaiia psikhologhiia [Pedagogical psychology]: Uchebnyk dlia vuzov. Yzd. vtoroie, dop., yspr., y pererab /Y. A. Zymniaia. – M. : Lohos, 2002. 384 s. [in Russian]
2. Matsko L. (2009) Ukrainska mova v osvithnomu prostori: navchalnyi posibnyk dlia studentiv-filolohiv osvithno-kvalifikatsiinoho rivnia «mahistr» /Liubov Matsko [Ukrainian language in the educational space: a textbook for students-philologists of educational and qualification level «Master»]. – K.: Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 2009. 607 s. [in Ukrainian]
3. Fitsula M. M. (2001) Pedagogika [Pedagogy]: Navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh pedagogichnykh zakladiv osvity/ M. M. Fitsula. – K. : Vydavnychiy tsentr «Akademiia», 2001. 528 s. [in Ukrainian]

#### **Rudiuk T. V. The problem of bullying and the study of family tokens (communicative-activity approach)**

*The article is devoted to topical issues of psychological and physical harassment in terms of the proposed research and functioning of modern Ukrainian schools. Peculiarities of high school students' communication; forms of peer abuse and the most common signs of bullying are considered. Emphasis is placed on the need to develop the preconditions for conscious personal growth (communicative-activity approach), promoting the role of parenthood in the context of learning and maintaining a culture of interpersonal relationships. This analysis shows the effectiveness of these recommendations through the prism of formation of family lexical competence, educating a conscious attitude to the processes of interaction; personal research efforts in the field of establishing and developing respect for others, tactics of mutual support.*

*Among the conditions that ensured the effectiveness of the educational process in the context of mastering these concepts (communicative-activity aspect) the need for multifaceted observations is clarified; systematic self-improvement; promotion of tolerance, the ability to notice the good in people, in oneself and the surrounding world. In addition, a system of counteraction to this problem is proposed, such as behavioral strategies from perspective of verbal insults; types of works related to linguistic material and one's own creative considerations, ways of forming a positive mood, etc.*

*Attention is paid to the understanding of the studied units in line with relevant recommendations (communicative-activity approach) and possible aspects of the innovative vision of educational material.*

*Conclusions are made about the prospects of further observations in a specified direction, the possibility of intensifying the processes of knowledge assimilation, in particular: conscious use of relevant definitions, establishing causal relationships, discussion of opinions, impressions, etc.*

**Key words:** bullying, family vocabulary, communicative-activity approach, family lexical competence, mobbing.